

**Вступ до історії
(пропедевтичний курс)
6 клас**

Експериментальна навчальна програма
для закладів загальної середньої освіти,
що працюють за науково-педагогічним проєктом «Інтелект України»

Пояснювальна записка

Вивчення на 6-му році навчання у закладі загальної середньої освіти курсу «Вступ до історії» підпорядковане меті базової середньої освіти – розвитку природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формуванню компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомому вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, вихованню відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних і культурних цінностей українського народу.

При підготовці програми «Вступ до історії» для 6 класу було використано навчальну програму «Всесвітня історія. Історія України» (Інтегрований курс. 6 клас), що затверджено наказом МОН від 07.06.2017 року № 804, зі змінами, внесеними відповідно до наказу МОН від 21.02.2019 року №236, а також Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 року №898 (додатки 17 і 18).

Програма інтегрованого курсу «Вступ до історії» для 6 класу містить два варіанти вивчення історії у 6 класі. Перший передбачає огляд основних подій в межах чотирьох культурно-історичних епох, від первісності до сучасності. За цим варіантом програми викладання курсу вестиметься, починаючи з 2022/2023 навчального року. Другий спирається на передбачений чинною станом на тепер програмою інтегрованого курсу для 6 класу «Всесвітня історія. Історія України» огляд історії світу і України давніх часів (первісності і античності). Цей варіант програми використовуватиметься для викладання курсу тільки в 2021/2022 навчальному році.

Зважаючи на вікові особливості, фізичний, психічний та інтелектуальний розвиток дітей, чинне освітнє законодавство визначає 5–6-ті роки навчання як адаптаційний цикл базової середньої освіти (Закон України «Про загальну середню освіту, ст. 10, п. 2»). Тож курс «Вступ до історії» має пропедевтичний (вступний) характер. Головними завданнями курсу є: а) формування уявлень і початкових знань учнів про історію як галузь людських знань, як науку, що має свій предмет вивчення і свої методи дослідження; б) розвиток у школярів мотивації до вивчення історії і набуття ними низки вмінь як передумови формування визначених освітнім законодавством ключових компетентностей; в) формування первинних уявлень про структуру і зміст історії як передумови до реалізації засобами навчання наскрізних змістових ліній.

У зміст навчального курсу інтегровано рекомендовані Міністерством освіти і науки України змістові лінії, що відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, а саме:

- сприйняття природи як цілості, взаємозв'язку людини і природного середовища, розуміння залежності людини від природних ресурсів, необхідності бережливого ставлення до природного середовища;
- визнання цінності прав людини (дитини), демократичного устрою, спільної діяльності, громадянської ініціативи й волонтерської роботи; волю бути ініціативним, формувати власну думку й уміти її висловлювати;
- прагнення до усвідомлено-здорового розвитку, готовності дбати про здоров'я й дотримуватись норм безпечної поведінки, знання джерел небезпеки й способів уникнення небезпечних ситуацій, уміння правильно

поводитися в критичних і небезпечних ситуаціях;

- усвідомлення цінності ініціативи і важливості роботи в цільових групах; бажання навчитись планувати діяльність, брати участь у спільних заходах, розуміння важливості економічного розвитку на засадах вільного підприємництва;
- бажання вивчати культурне різноманіття минулого і сучасного світу, здобувати знання про історію культур (зокрема української) та культурну взаємодію;
- необхідність сталого пізнавального пошуку, розуміння важливості різних джерел інформації; уміння вибирати (залежно від пізнавального інтересу, потреб чи життєвої ситуації) джерела інформації;
- орієнтацію на самопізнання, на повагу до цінностей, моральних норм і правил ввічливості, на дотримання в поведінці цих правил, на формування шкільного колективу, в якому поважають справедливість, чесність, турботу, людську гідність, дотримання слова, демократичність і рівність у стосунках.

Пропедевтичний характер навчального курсу «Вступ до історії» передбачає, що учні/учениці вчитимуться:

- мислити історико-хронологічно, орієнтуватися в історичному часі, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявляти змінність і неперервність суспільного життя;
- мислити геопросторово, орієнтуватися в соціально-історичному просторі, виявляти взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури і навколишнього природного середовища;
- мислити критично, працювати з різними джерелами інформації та формулювати історично обґрунтовані запитання;
- мислити системно, виявляти взаємозв'язок, взаємозалежність та взаємовплив історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох.

Зміст курсу дає змогу учневі/учениці:

- усвідомити власну гідність, вчитися поважати права і гідність інших осіб, зрозуміти, як протидіяти проявам дискримінації;
- зрозуміти зміст демократичних принципів, долучитися до обговорення локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем, переконатися в необхідності утвердження верховенства права і дотримання правових норм для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Програма курсу «Вступ до історії» укладена з урахуванням вимог Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» (із змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 7 серпня 2013 року № 538), розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року», наказів Міністерства освіти і науки України від 20 квітня 2018 року № 405 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня», від 21 лютого 2019 року № 236 «Про внесення змін до навчальних програм з історії

України для 5–9 та 10–11 класів закладів загальної середньої освіти» і від 03 лютого 2021 року № 140 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 2 листопада 2016 року № 1319 та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства освіти і науки України», яким затверджено Типові навчальні плани 1–11 класів закладів загальної середньої освіти, які працюють за науково-педагогічним проєктом «Інтелект України» (Додаток 3).

Програма складається з пояснювальної записки, структурованих за розділами очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць і змісту навчального матеріалу як основи для досягнення цих результатів. Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності зорієнтовані на формування відповідних компетентностей і викладені через *знання, розуміння й уміння*, які відповідають знанневому, смисловому й діяльнісному компонентам. Ціннісний компонент (зважаючи на особливості історичного матеріалу) окремо за розділами не описується, позаяк відображений у компонентах ключових компетентностей і актуалізується через *знання, розуміння й уміння* наскрізно в межах усіх розділів.

Програма пропонує розглядати знаменні події української історії у зв'язку з подіями в сусідніх державах, у Європі загалом. У шостому класі учні ознайомляться з кожним з історико-культурних періодів європейської історії з акцентом на історичній долі українських теренів. Слід пояснити, чому загальний огляд усіх епох, від первісності до сучасності, передбачається викладати у шостих класах, починаючи з 2022/2023 навчального року. Відкладене впровадження нової за структурою і змістом програми для 6 класу допоможе педагогам продумати методiku викладання цього курсу та підготувати навчальні матеріали для учнів.

Зміст і очікувані результати програми орієнтовані також на усвідомлення учнями зв'язків минулого з сьогоденням, розуміння практичності історії. Громадянський вимір історичного знання забезпечується через окремі складові змісту та очікувані результати навчання, рекомендовані теми практичних і творчих робіт та есе. Реалізація програми має бути орієнтована на особистісний розвиток відповідального громадянина України.

У програмі немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель може самостійно визначати час для роботи над кожним розділом програми, не порушуючи при тому повноти завдань, визначених як результати і зміст навчально-пізнавальної діяльності. Зміст кожного розділу програми містить перелік історичних сюжетів, не розпланованих поурочно. Вчителі, орієнтуючись на вимоги щодо підготовки учнів/учениць, мають можливість врахувати умови, пізнавальні можливості дітей, своє бачення того, як спланувати навчання. До кожного розділу подано орієнтовні завдання для практичних робіт, у деяких випадках – рекомендований (але не вичерпний) перелік історичних об'єктів і джерел для організації навчальної роботи. Це не виключає залучення учителем/учителькою інших джерел та пізнавальних завдань, зберігаючи загальну спрямованість роботи відповідно до компетентнісного підходу.

Програма надає вчителям широкі можливості для самостійного планування. За потреби можна використати як пряму, так і зворотну хронологію, ознайомити дітей з не передбаченими програмою подіями,

історичними особами, пам'ятками історії рідного краю, доповнити викладання предмета позаурочними заходами, орієнтованими на формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини.

6 клас (70 годин)

Структура курсу (набуде чинності в 2022/2023 н.р.):

Розділ 1. ПЕРВІСНІ ЧАСИ ТА АНТИЧНІСТЬ

Розділ 2. СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Розділ 3. РАННІЙ НОВИЙ ЧАС

Розділ 4. «ДОВГЕ» ХІХ СТОЛІТТЯ

Розділ 5. «КОРОТКЕ» ХХ СТОЛІТТЯ. СУЧАСНІСТЬ

Розділ 1. ПЕРВІСНІ ЧАСИ ТА АНТИЧНІСТЬ

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – хронологічні межі первісності і античності; – час (тисячоліття) появи людини, існування трипільської культури (протоцивілізації), «річкових» і еллінської цивілізацій, Римської республіки та Імперії, грецьких полісів на теренах України; – послідовність панування у степах Північного Причорномор'я кочових народів; – визначні пам'ятки культури (перелік визначає вчитель) <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – значення термінів «людина розумна», «первісність», «привласнювальне господарство», «відтворювальне господарство», «осілий спосіб життя», «кочовий спосіб життя», «зрошувальне землеробство», «фараон», «монархія», «ієрогліф», «клинопис», «давньоєгипетські піраміди», «Великий шовковий шлях», «Велика китайська стіна», «конфуціанство», «поліс», «демократія», «олігархія», «аристократія», «герой», «філософія», «Еллада», «колонізація», «республіка», «імперія», «патриції», «плебеї», «гладіатор», «легіон»; – роль родових зв'язків у житті 	<p>1.1. Як жили люди в первісні часи. Як виникла «людина розумна». Якою була первісна людина. Як людина змінювала природне середовище. Як і чому відбувся перехід від привласнювального до відтворювального господарства. Роль мови й мовлення в еволюції людини.</p> <p>1.2. Землероби і кочовики на теренах України. Перші поселення на території України. Трипільська культура. Скіфи. Трипільські й скіфські мотиви в сучасній культурі.</p> <p>1.3. Давні цивілізації: господарське, суспільне і повсякденне життя. Людство як спільнота. Що таке «цивілізація». «Річкові цивілізації» (Месопотамія, Давній Єгипет, Індія). Давній Єгипет: країна фараонів і пірамід. Як була організована держава в Давньому Єгипті. Зрошувальне землеробство. Кам'яне будівництво. Писемність. Релігійні вірування.</p> <p>1.4. Піднебесна імперія. Чому Давній Китай називали Піднебесною імперією. Велика китайська стіна. «Теракотова армія». Великий шовковий шлях – місток між цивілізаціями Сходу і Заходу. Азійське та європейське конфуціанство.</p>

<p>первісної людини;</p> <ul style="list-style-type: none"> – вплив середовища на господарську діяльність людей у давні часи; – значення для людських спільнот переходу від привласнювального до продуктивного господарства; – взаємозалежність природного середовища і господарської діяльності людей у Давній Греції і Римі; – суспільну роль філософії як «любові до мудрості»; – причини грецької колонізації Північного Причорномор'я і Криму; – різницю між «олігархією» і «демократією», «республікою» та «монархією». <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – визначити хронологічну послідовність історичних фактів періоду первісності й античності; – співвіднести дату події з історичним періодом; – синхронізувати події європейської і вітчизняної історії; – виділити основне і другорядне в тексті; – створювати і презентувати повідомлення на задані вчителем теми; – класифікувати пам'ятки історії та культури за належністю до культурно-історичної епохи (первісність, античність); – характеризувати життя осілих та кочових племен (на прикладах трипільців і скіфів); – визначити зміни, яких спільноти зазнали після неолітичної революції; – зіставити природні умови, господарське й суспільне життя мешканців Єгипту та Еллади; – згрупувати пам'ятки історії Давньої Греції та Давнього Риму за певними ознаками; – порівняти соціальне становище патриціїв і плебеїв; – описати і показати на карті: <ul style="list-style-type: none"> а) найдавніші пам'ятки первісності та античності на теренах України; б) території «річкових цивілізацій», «Піднебесної імперії», Великого шовкового шляху; в) давньогрецькі держави та пам'ятки 	<p>1.5. Мандрівка Давньою Грецією. Якою була держава в Давній Греції: Афіни і Спарта. Що таке «демократія» і «олігархія». Виховання в Афінах і Спарті. Академія Платона. Світ грецьких міфів. Олімпійські ігри.</p> <p>1.6. Про що розповідають руїни античних міст-держав Північного Причорномор'я. Греки-мореплавці. Грецька колонізація. Грецькі поліси Північного Причорномор'я: Тіра, Ольвія, Херсонес, Пантікапей та ін. Дослідження й охорона античних пам'яток у сучасній Україні.</p> <p>1.7. Досягнення давніх римлян. Римляни – жителі суходолу. Єдність і багатоманітність римського світу. Республіка та імперія. Римське суспільство: громадяни і негромадяни. Пам'ятки архітектури (Форум, Колізей, Терми). Розваги (гладіаторські бої).</p>
---	--

<p>культури;</p> <p>г) терени Римської республіки та імперії;</p> <ul style="list-style-type: none"> – розробити за допомогою картографічного сервісу <i>Google maps</i> екскурсійний маршрут до одного із античних полісів Північного Причорномор'я; – укласти історичний портрет особи. 	
<p>Орієнтовні завдання для практичних робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – установити хронологічні межі і послідовність подій первісності та античності за допомогою шкали часу; – внести у синхронізовану таблицю «Історико-культурні епохи європейської цивілізації» події за заданими вчителем критеріями; – сформувати візуальний ряд пам'яток культури землеробських і кочових племен / «річкових цивілізацій» / грецьких міст-держав/ Риму, що ілюструють суспільне і повсякденне життя населення; – укласти на основі джерел розповідь про історію, господарське й культурне життя давніх жителів «річкових цивілізацій» / Піднебесної імперії/ Еллади/Риму за заздалегідь запропонованим планом; – позначити на контурній карті «річкові цивілізації», Піднебесну імперію, Великий шовковий шлях, Афіни і Спарту, грецькі поселення на території України (Тіра, Ольвія, Пантікапей, Херсонес); Римську імперію в I ст., місцерозташування знаних пам'яток культури; – укласти біографічні довідки «Від епохи до епохи: величні постаті світу» за виробленими спільно критеріями. <p>Теми міні-проектів та есе:</p> <p>1. Про що говорять історичні джерела первісного часу. 2. Як жили первісні люди. 3. Про що розповідають скіфські кургани. 4. Українські землі як перетин двох світів: землеробів та кочівників.</p>	
<p align="center">Узагальнення. Тематичний контроль</p>	

Розділ 2. СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – хронологічні межі середньовіччя; – період хрестових походів, існування Візантійської імперії, Русі-України, імперії Карла Великого, Галицько-Волинської держави; – час (століття) утворення варварських королівств Європи, Польського королівства, Великого князівства Литовського, Великого князівства Московського, Кримського ханства, входження українських земель до складу сусідніх держав, ухвалення Великої хартії вольностей; – наукові й технічні досягнення епохи середньовіччя; – визначні пам'ятки культури періоду (перелік визначає вчитель). <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – значення термінів «середньовіччя», 	<p>2.1. Що означає термін «середньовіччя». Походження назви «Європа». Коли виник термін «середньовіччя». Карта Європи на межі античності і середньовіччя. Причини міграцій.</p> <p>2.2. Середньовічні стани і громади. Станове суспільство. Роль сім'ї та громади в житті середньовічної людини. Як відбувалося формування сучасних народів і мов.</p> <p>2.3. Середньовічні держави. Як розуміли «державу» в середньовіччі. Варварські королівства та торгові республіки. Візантійська імперія. Велика хартія вольностей.</p> <p>2.4. Війни та конфлікти в</p>
--	---

<p>«велике переселення народів», «суспільний стан», «духовенство», «лицарство», «комуна», «клан», «станова держава», «феод», «феодальна монархія», «торгова республіка», «король», «конфесія», «чернечий орден», «середньовічний замок», «хрестові походи», «русичі / русини», «варяги / вікінги, нормани», «князь», «дружина», «вотчина», «боярин», «літопис», «Великий степ», «ханат / ханство», «сейм», «пани», «магнати», «шляхта», «магдебурзьке право», «земельна рента», «повинність», «ремісничий цех», «купецька гільдія», «церковне братство», «мор / моровиця», «релігійний світогляд», «християнство», «буддизм», «іслам», «конфесія», «середньовічний замок», «хроніка», «університет», «друкарство»;</p> <ul style="list-style-type: none"> – вплив соціального походження на життя середньовічного європейця; – різницю між феодальними монархіями і торговими республіками; – Великий степ як зону взаємодії народів і культур. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – визначити хронологічну послідовність фактів епохи середньовіччя; – синхронізувати події європейської і вітчизняної історії; – зіставити картографічну інформацію про Європу часів античності і середніх віків; – локалізувати на карті й позначати на контурній карті: <ul style="list-style-type: none"> а) геокультурні межі європейської цивілізації та напрямків Великого переселення народів; б) адміністративно-політичні центри та території середньовічних монархій і республік Європи; в) території поширення католицизму й православ'я, адміністративно-релігійні центри християнських конфесій та напрямки хрестових походів; г) адміністративно-політичні центри і території середньовічних українських 	<p>середньовіччі. Середньовічні війни як спосіб вирішення конфліктів. Феодальні усобиці. Хрестові походи. Столітня війна.</p> <p>2.5. Україна на середньовічній мапі. Терени середньовічної України. Київська (Русь, Руська земля) і Галицько-Волинська (Руське королівство) держави та їхні правителі.</p> <p>2.6. Сусіди України. Великий Степ. Сусіди Русі-України: Польське королівство, Велике князівство Литовське, Велике князівство Московське, Кримське ханство. Український степ: звичай і мистецтво кочових народів.</p> <p>2.7. Як жили люди в середньовіччі. Маєтки феодалів. Середньовічні замки. Лицарство. Повсякдення й повинності селян. Середньовічне місто та його мешканці. Магдебурзьке право. Цехи.</p> <p>2.8. Культурні й технічні здобутки епохи середньовіччя. Виникнення світових релігій. Картина світу середньовічної людини. Хроніки (літописи). Університети. Винайдення друкарства.</p>
---	---

<p>держав;</p> <ul style="list-style-type: none"> – д) українські землі і середньовічні держави XIV–XV ст., до яких вони входили; – визначити окремі причини і наслідки середньовічних воєн, хрестових походів; – виділяти основне і другорядне в тексті; – створювати і презентувати повідомлення на задані вчителем теми; – описати на основі джерел життя феодалів, сільських і міських громад, освітніх спільнот у часи середньовіччя; – порівняти правові норми, організацію державної влади і соціальної структури Русі-України та кількох інших європейських держав середньовіччя; – укласти і представити історичний портрет українського середньовічного правителя / правительки на основі запропонованого вчителем плану; – укладати і розв’язувати біографічні задачі; – зіставити становище українських земель у складі центрально- і східноєвропейських держав XIV–XV ст. за заданими критеріями; – укласти план проведення екскурсії (реальної / віртуальної) замком / маєтком / містом (на матеріалах історії України); – навести приклади загроз для життя і здоров’я людини в середньовіччі; – визначити зміни у культурно-освітньому житті людини, пов’язані із винайденням друкарства; – групувати пам’ятки історії та культури за належністю до культурно-історичної епохи (первісність, античність, середньовіччя). 	
<p>Орієнтовні завдання для практичних робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – установити хронологічну послідовність найвідоміших конфліктів середньовіччя за допомогою шкали часу; – коментувати у процесі читання обрані учителем фрагменти з «Літопису руського»; – виконати письмову роботу «Один день з життя середньовічного лицаря»; – сформувати візуальний ряд пам’яток архітектури давньоруського періоду; 	

- порівняти середньовічні українські держави й інші держави тогочасної Європи за запропонованими учителем критеріями;
- характеризувати на основі джерел світогляд середньовічного українця за розробленими запитаннями;
- внести у синхронізовану таблицю «Історико-культурні епохи європейської цивілізації» події за заданими вчителем критеріями;
- позначити на контурній карті: а) адміністративно-політичні центри та території середньовічних монархій і республік Європи; б) напрямки хрестових походів та адміністративно-релігійні центри християнських конфесій; в) адміністративно-політичні центри і території середньовічних українських держав; г) українські землі і території середньовічних держав XIV–XV ст., до яких вони входили;
- укласти біографічні довідки «Від епохи до епохи: величні постаті світу» за виробленими спільно критеріями.

Теми міні-проектів та есе:

1. Про що розповідають середньовічні хроніки та літописи. 2. Один день з життя давньоруського міста. 3. Русичі у праці та в час розваг. 4. Страхи Середньовіччя.

Узагальнення. Тематичний контроль

Розділ 3. РАННІЙ НОВИЙ ЧАС

Знати:

- хронологічні межі та періодизацію Нового часу;
- час (століття) Великих географічних відкриттів, Англійської революції, Козацької революції;
- дати заснування першої Запорізької Січі, створення Пересопницького Євангелія, Києво-Могилянської колегії, укладання «Конституція» Пилипа Орлика;
- наукові й технічні досягнення епохи;
- визначні пам'ятки культури періоду (перелік визначає вчитель).

Розуміти:

- значення термінів «гуманізм», «ренесанс / відродження», «протестантизм», «братська школа», «колегія», «академія», «Великі географічні відкриття», «Новий світ», «каравела», «фільварок», «вузликове письмо», «мануфактура», «буржуазія», «нові дворяни», «пуританство», «революція», «конституційна монархія», «козацтво», «Запорозька Січ», «Гетьманщина», «старшина», «пакт / угода», «конституція», «бароко», «козацьке бароко».
- значення розвитку книгодрукування та шкільництва для українського суспільства;
- місце козацтва в захисті інтересів українського суспільства;

3.1. Епоха «Відродження». Гуманізм.

Протестантизм. Митці та письменники епохи Ренесансу. Ренесансна культура на теренах України. Пересопницьке Євангеліє. Українське книгодрукування. Братські школи. Острозька та Києво-Могилянська колегії.

3.2. Великі географічні відкриття: зустріч цивілізацій. Великі географічні відкриття: хронологія подій. Відкриття «Нового світу» (*Mundus Novus*). Економічні наслідки Великих географічних відкриттів.

3.3. Криза старого порядку: Англійська революція. Англія напередодні революції: причини кризи. Основні події та дійові особи Англійської революції. Встановлення конституційної монархії.

3.4. Українське козацтво. Запорозька Січ. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. Козацька революція середини XVII ст. Гетьманщина часів Богдана Хмельницького та Івана Мазепи. «Конституція» Пилипа Орлика.

3.5. Культура бароко. Коли і як сформувалася культура бароко та які її ознаки. Козацький ідеал вільної людини в культурі бароко. Українське (козацьке) бароко в архітектурі.

<ul style="list-style-type: none"> – ключові причини революцій. Уміти: – визначити хронологічну послідовність фактів ранньонового часу; – синхронізувати події європейської і вітчизняної історії; – показати на карті та позначити на контурній карті: <ul style="list-style-type: none"> а) центри українського відродження; б) відкриті європейцями регіони, нові морські і сухопутні шляхи; в) територію поширення козацького устрою, адміністративні центри українського козацтва, територіальні межі Війська Запорозького в часи Б. Хмельницького та І. Мазепи; – зіставити картографічну інформацію про Європу часів середньовіччя і ранньонового часу; – виділяти основне і другорядне в тексті; – створювати і презентувати повідомлення на задані вчителем теми; – схарактеризувати Англійську та Козацьку революції середини XVII ст.; – спрогнозувати наслідки Англійської революції; – визначити окремі причини Української революції середини XVII ст.; – обґрунтувати на основі «Конституції» Пилипа Орлика демократичність української держави ранньонового часу; – укласти й розв'язати біографічні задачі; – створити історичний портрет українського гетьмана (на вибір), за укладеним спільно з педагогом планом; – класифікувати пам'ятки історії та культури за належністю до культурно-історичної епохи (первісність, античність, середньовіччя, ранньоновий час); – розробити за допомогою картографічного сервісу Google maps маршрут подорожі до історико-культурних пам'яток України / рідного краю доби бароко; 	
--	--

<ul style="list-style-type: none"> – розпізнати ознаки ренесансу та бароко в пам'ятках української культури ранньомодерного часу; – описати повсякденне життя в містах і селах України. 	
<p>Орієнтовні завдання для практичних робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – внести у синхронізовану таблицю «Історико-культурні епохи європейської цивілізації» події за заданими вчителем критеріями; – позначити на контурній карті: а) міста-центри українського відродження; б) відкриті європейцями регіони, нові морські і сухопутні шляхи; в) адміністративні центри українського козацтва, територіальні межі Війська Запорозького в часи Б. Хмельницького та І. Мазепи; – виконати письмову роботу «Репортаж з уявної мандрівки каравелою доби Великих географічних відкриттів» та підібрати ілюстрації до неї за допомогою електронної пошукової системи; – сформувати візуальний ряд пам'яток архітектури та живопису європейського та українського (козацького) бароко; – підготувати повідомлення про життя і творчість одного з митців епохи бароко (на вибір); – укласти біографічні довідки «Від епохи до епохи: величні постаті світу» за виробленими спільно критеріями. <p>Теми міні-проектів та есе:</p> <p>1. Навчання в освітніх закладах України епохи Відродження. 2. Митці Ренесансу. 3. Мандрівка Великим океаном у пошуках нових земель. 4. Як працювали мануфактури. 5. Повсякдення на Запорозькій Січі. 6. Приклади козацької демократії. 7. Що і чому трапилося з Гетьманщиною.</p>	
<p align="center">Узагальнення. Тематичний контроль</p>	

Розділ 4. «ДОВГЕ» ХІХ СТОЛІТТЯ

<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – хронологічні межі «довгого» ХІХ ст., Французької революції, «українського відродження»; – дати діяльності «Руської трійці», Кирило-Мефодіївського товариства, заснування університетів у Львові, Харкові та Києві; – наукові й технічні досягнення періоду; – визначні пам'ятки культури періоду (<i>перелік визначає вчитель</i>); – імена й основні біографічні дані видатних українців періоду «довгого» ХІХ ст. (<i>перелік визначає вчитель</i>). <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – значення термінів «довге ХІХ століття», «свобода», «просвітники», «диктатура», «терор», «романтизм», «нація», «національний рух», «національне відродження», «багатокультурність», «промислова революція», «модернізація», 	<p>4.1. Французька революція. «Довге» ХІХ ст. Просвітники. Французька революція: у боротьбі за «свободу, рівність, братерство». Наполеонівські війни. Чому ХІХ ст. називають довгим (від Французької революції до Першої світової війни).</p> <p>2. Час народів. Українське «національне відродження». Українські землі у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій. Романтизм і національні рухи. Формування нової української літератури (Іван Котляревський, Тарас Шевченко). «Руська трійця» і Кирило-Мефодіївське товариство.</p> <p>4.3. Україна в єдності й розмаїтті. Що таке «багатокультурність»? Історико-географічні регіони України. Інші народи на території України. Формування української національної єдності.</p>
--	--

<p>«демографія», «міграції», «емігранти»;</p> <ul style="list-style-type: none"> – багатокультурність як чинник розвитку й збагачення культури націй; – суперечливість впливу російської та польської культур на українську; – розбіжності цілей політики Російської та Австрійської імперій і українського руху; – роль наукових відкриттів і технічних винаходів у формуванні наукового світогляду; – вплив нових видів транспорту на зміну уявлень людини XIX ст. про час і простір; – роль електрифікації у зміні міського простору; – роль вакцинації в боротьбі людства з епідеміями. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – встановити хронологічну послідовність подій «довгого» XIX ст.; – синхронізувати події європейської і вітчизняної історії; – локалізувати на карті: <ul style="list-style-type: none"> а) українські терени, що входили до складу Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій; б) історико-географічні регіони України; в) промислові центри та райони України XIX ст.; г) напрямки української еміграції; – розробити маршрут до історичної пам'ятки XIX ст. за допомогою картографічного сервісу Google maps; – виділити основне і другорядне в тексті; – створювати і презентувати повідомлення на задані вчителем теми; – укласти порівняльну характеристику становища українських земель у складі Росії та Австрії (Австро-Угорщини); – дібрати факти, що належать до історії українського національного руху, свідчення багатокультурності України; – розробити візуальний ряд «Україна багатокультурна» через добір джерел, 	<p>4.4. Модернізація. Зміни в повсякденні. Які ознаки «модерного суспільства»? Промисловість, торгівля і розвиток міст. Міграції. Нові потреби й можливості людини. Вивільнення людини з-під залежностей. Повсякденне життя селян і містян у XIX ст.</p> <p>4.5. Наукові й технічні винаходи XIX ст. Утвердження світського (наукового) світогляду. Наукові відкриття в природознавстві та медицині. Технічні винаходи (електрика, нові види транспорту, фотографія і кінематограф, побутові й друкарські пристрої).</p>
--	--

<p>що відображають побут, звичаї та культуру історико-географічних регіонів України і етнічних груп, що її населяли в XIX ст.;</p> <ul style="list-style-type: none"> – знайти (з допомогою інтернет ресурсів) та прокоментувати висловлювання українських діячів XIX ст. (Михайла Драгоманова, Михайла Грушевського, Володимира Антоновича, Івана Франка чи ін. на вибір учителя) про досягнення українцями національної єдності; – визначити ознаки господарського розвитку України в XIX ст. та його наслідки; – створити за допомогою електронних пошукових систем візуальний ряд світлин XIX–початку XX ст. (за самостійно обраним критерієм); – визначити (на основі джерел) повсякденні потреби, проблеми і можливості українських селян і мішан; – групувати пам'ятки історії та культури за належністю до культурно-історичної епохи (первісність, античність, середньовіччя, ранньоновий час, XIX ст.); – створити історичний портрет діяча українського руху XIX ст. (на вибір) 	
<p>Орієнтовні завдання для практичних робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дібрати факти для синхроністичної таблиці «Історико-культурні епохи європейської цивілізації»; – виконати письмову роботу на тему «Свобода, рівність, братерство як гасла нового часу: моє розуміння понять»; – віднайти за допомогою електронних систем символи Французької революції; – аналізувати дібрані попередньо фрагменти творів української літератури як історичного джерела доби «національного відродження»; – позначити на контурній карті: а) напрямки походів Наполеона І; б) українські терени, що входили до складу Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій; в) історико-географічні регіони України; г) промислові центри та райони України XIX ст.; д) основні напрямки української еміграції; – висловити враження (усно або письмово) від уявної мандрівки у велике українське місто XIX ст. та розмови з його мешканцями про становище української культури; – зіставити (на прикладах з історії України) становище чоловіків і жінок у XIX ст.; – підготувати повідомлення про повсякдення українських селян та містян з метою виявити потреби, проблеми і можливості дітей та молоді; – укласти (за запропонованими критеріями) таблицю наукових відкриттів і технічних винаходів XIX ст.; – укласти порівняльну таблицю форм проведення дозвілля, розваг в українському 	

селі та у великому українському місті XIX ст.;

- написати власну замітку української газети XIX – початку XX століття («Рада», «Діло» та ін.), що відображала б тематику і формати текстів обраного вчителем випуску цієї газети;
- укласти біографічні довідки до енциклопедії «Від епохи до епохи: величні постаті світу».

Теми міні-проектів та есе:

1. Французькі просвітники: люди та ідеї. 2. Життєве кредо українського інтелектуала XIX ст. 3. Як людина мислила й діяла у XIX ст. 3. Досягнення модернізації на українських землях у XIX ст. 4. Соціально-економічний портрет українця в добу модернізації. 5. Розуміння свободи в XIX столітті: що можна і що заборонено. 6. XIX століття у моїй громаді (населеному пункті): події, люди, організації.

Узагальнення. Тематичний контроль

Розділ 5. «КОРОТКЕ» XX СТОЛІТТЯ. СУЧАСНІСТЬ

Знати:

- хронологічні межі Першої та Другої світових війн;
- дати (роки) Голодомору, Голокосту, Української революції, діяльності УПА, депортації кримських татар, дисидентського руху, утворення Європейського Союзу, відновлення незалежності України, Революції гідності.
- наукові й технічні досягнення періоду;
- визначні пам'ятки культури періоду (*перелік визначає вчитель*);
- імена й основні біографічні дані видатних українців періоду «довгого» XIX ст. (*перелік визначає вчитель*).

Розуміти:

- значення термінів «коротке XX століття», «військово-політичні блоки», «світова війна», «політична карта світу», «хімічна зброя», «атомна бомба», «комунізм», «фашизм», «нацизм», «тоталітарний режим», «демократичний режим», «репресії», «Голодомор», «Голокост», «геноцид», «Європейський Союз», «НАТО», «національна держава», «національно-визвольна боротьба», «рух Опору», «політична еміграція», «дисидент», «глобалізація», «екологія», «тероризм», «ООН», «ЮНЕСКО», «декларація», «гідність», «громадянин», «агресор», «Революція на граніті», «Помаранчева революція», «Революція гідності», «кіборг», «конституція», «права і свободи

5.1. Людство у вирі світових війн.

Цінність людського життя. Політична карта світу на початку XX ст. Суперечності світової політики. Перша (Велика) і Друга світові війни. Як світові війни змінили карту світу. Людина на війні: очікування й реальність. Добровольці і волонтери.

5.2. Тоталітаризм і демократія. Що таке «комунізм», «фашизм» і «нацизм». Чому ці режими називають злочинними. Тоталітаризм як всеосяжний контроль над життям людини. Репресії. Голодомор. Великий терор. Голокост. Депортація кримських татар. Засади демократії та їхнє втілення після Другої світової війни. Європейський Союз. Загрози від згорання демократії.

5.3. Українське державотворення.

Українська Народна Республіка. Українська Держава (Гетьманат Павла Скоропадського). Західноукраїнська Народна Республіка. Становище України у складі СРСР. Український рух Опору. Діяльність Української повстанської армії. Дисидентський рух.

5.4. Глобальні проблеми людства. Що таке «глобалізація». Екологічні проблеми (вичерпання природних ресурсів, стихійні лиха, епідемії). Збереження культурної спадщини людства. Діяльність ЮНЕСКО. Соціальні контрасти сучасного світу.

<p>людини», «громадянська позиція»;</p> <ul style="list-style-type: none"> – вплив світових воєн на повсякденне життя людей на фронті і в тилу; – загроз для прав і свобод громадян унаслідок згортання демократії; – переваги культурного багатоманіття в умовах глобалізації; – причини підвищення ролі міст у суспільному, господарському й культурному житті людини; – необхідності дотримання прав людини як засади демократичного суспільства; – призначення Конституції як Основного закону України; – ролі активної громадянської позиції та пов'язаних з нею можливостей і обмежень. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – встановити хронологічну послідовність подій «короткого» ХХ ст.; – описати і показати на карті: <ul style="list-style-type: none"> а) держави-учасниці Першої та Другої світових воєн у Європі; б) території українських державних утворень ХХ ст.; в) терени світу, які сьогодні найбільше страждають через війни, екологічні лиха, голод, тероризм тощо; г) територіальні межі сучасної України, її столицю, адміністративні центри областей, ключові центри і регіони промислового і сільськогосподарського виробництва, розвитку ІТ-технологій тощо, території, окуповані РФ, країни з чисельними групами громадян українського походження; – зіставити політичні карти світу напередодні і після Першої та Другої світових воєн і визначити основні зміни; – використовувати карту як джерело інформації; – розробити маршрут віртуальної екскурсії «Об'єкти світової спадщини ЮНЕСКО в Україні»; – виділяти основне і другорядне в тексті; – створювати і презентувати 	<p>Зв'язок освіти з становищем у суспільстві.</p> <p>Проблеми збереження миру та безпеки. ООН. Світовий тероризм і протидія йому.</p> <p>5.5. Творення сучасної України. Акт проголошення незалежності України (1991 р.).-Державний устрій, економіка та зовнішня політика сучасної України. Хто визначає розвиток України. Революція гідності. Збройна агресія РФ проти України (російсько-українська війна). Світове українство.</p> <p>5.6. Що сьогодні означає бути громадянином України. Права людини як основа демократичного суспільства. Основні документи, які визначають права та свободи людини в незалежній Україні. Конституція України. Правила співжиття в закладі освіти / громаді. Мої права та обов'язки в закладі освіти.</p>
--	--

<p>повідомлення на задані вчителем теми;</p> <ul style="list-style-type: none"> – визначити окремі передумови і наслідки світових воєн, глобалізації, національно-визвольної боротьби українського народу впродовж XX ст.; – порівняти тоталітарний і демократичний режими (за визначеними вчителем критеріями); – висловити і пояснити своє ставлення до дібраних учителем висловлювань творців української державності (Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Павла Скоропадського або інших) про державотворчі процеси, їх успіхи й труднощі; – оцінити Голодомор, Великий терор, Голокост, депортацію кримських татар, наслідки наукових і технічних досягнень людства у військовій сфері; – укласти груповий історичний портрет лідерів Української революції, бійців УПА, українських дисидентів за заданими вчителем критеріями. 	
<p>Орієнтовні завдання для практичних робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дібрати факти для синхроністичної таблиці «Історико-культурні епохи європейської цивілізації»; – позначити на контурній карті: а) основні битви Першої та Другої світових воєн у Європі; б) території українських державних утворень XX ст.; в) територію сучасної України, її столицю, обласні адміністративні центри, ключові центри і регіони промислового і сільськогосподарського виробництва, розвитку ІТ-технологій; г) територію, окуповану РФ; д) країни з чисельними групами громадян українського походження; – зібрати і впорядкувати інформацію про Голодомор, Великий терор, Голокост, депортацію кримських татар, дисидентський рух, відновлення незалежності України, Європейський Союз, Організацію Об'єднаних Націй; – розробити карту знань «Глобальні проблеми людства»; – висловити (усно або письмово) враження від віртуальної екскурсії «Об'єктами світової спадщини ЮНЕСКО в Україні»; – дібрати приклади вияву громадянами України та інших держав, зокрема дітьми активної громадянської позиції; – укласти біографічні довідки до енциклопедії «Від епохи до епохи: величні постаті світу»; – розробити індивідуальний / груповий проект, спрямований на відпрацювання навичок демократичної взаємодії в ухваленні рішень, корисних для громади (закладу освіти, мікрорайону, населеного пункту тощо). <p>Теми міні-проектів та есе:</p> <p>1. Моє розуміння гідності. 2. Що захищає незалежна Україна. 3. Що таке національні інтереси і чому вони важливі для українців. 4. Що я знаю про українців за межами України? 5. Моя громада у XX – на початку XXI століття. 6. Як захистити свої права. 7. Що означає бути корисним своїй громаді.</p>	
<p align="center">Узагальнення. Тематичний контроль</p>	

Авторський колектив:

Гавриш Ірина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди;

Аркуша Олена Георгіївна, старший науковий співробітник відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, кандидат історичних наук;

Боарь Марія Стахівна, учителька історії КЗ «Харківська гімназія № 169 Харківської міської ради Харківської області», спеціаліст вищої категорії, старший учитель.

Дяків Василь Григорович, учитель історії та основ здоров'я Заліщицької державної гімназії; переможець національної премії Global Teacher Prize Ukraine (2020), заслужений учитель України.

Мудрий Мар'ян Михайлович, доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського Львівського національного університету ім. І. Франка, кандидат історичних наук;

Пастушенко Роман Ярославович, член експертної комісії при департаменті освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації.

Хлипавка Леся Миколаївна, аспірантка кафедри педагогіки вищої школи й освітнього менеджменту Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького.